

Андрій-Тарас Башта

Пташині мандрівки

Осінь – пора останніх теплих променів, червонобоких яблук, збирання врожаю, сирих туманів, грибних дощів. Пора листя – жовтого, рудого, червоного. А найважливіше – пора відльотів, розголошених криками чайок, курликанням журавлів, посвистами зябликів. Часом небо перетинає ключ гусей, інколи – зграйка щебетливих коноплянок.

Де були їх гнізда? Скільки їх повернеться до нас навесні?

Чи зимує ластівка без пір'я?

Сезонні зникнення та повернення птахів цікавили людей з давніх-давен. Та далеко не завжди древні правильно могли пояснити ці явища. Один із найвідоміших учених античної Греції — Арістотель у своїй "Історії тварин" писав: "Після осіннього рівнодення прилітають до нас із холодних країв птахи, котрі прагнуть уникнути наступаючої зими. Частина їх летить у сусідні країни, інші – у віддалені землі". Далі, однак, додає: "Чимало птахів залишається на зиму, а також частина зимує в печерах. До них належать яструби і ластівки. Неодноразово бачили в печерах багато ластівок, котрі були цілком без пір'я". Тут можна припустити, що то кажани ввели в оману древніх. А ластівки насправді зимують в Африці, куди летять великими зграями кілька тижнів.

Протягом століть поряд з правдою про мандрівки птахів побутувала велика кількість фантастичних теорій. Ще в середині XVIII століття видатний натураліст Карл Лінней у праці "Systema Naturae" ("Система природи") писав, що ластівки зимує на дні ставів і плитких озер, де збираються зграями і впадають у сплячку. Побутувало також твердження, згідно з яким, деякі птахи зимує на Місяці. Довго вірили, що зозуля перекидається на яструба і в такому вигляді дочікує весни. Аналогічно вірили, що плиска на зиму перетворюється на вільшанку.

Навіщо пташці кільце?

Це такий пташиний "паспорт". Він має номер і назву країни або центру, де була за кільцьована пташка. Вперше такий метод досліджень був запропонований і науково обґрунтований у 1899 році датським натуралістом Л. Мортенсоном. Цю ідею швидко підхопили інші дослідники, і вже в 1939 році в Європі нараховувалося 35 установ, котрі займалися такими дослідженнями. Тепер у світі щороку кільцюють кілька сот мільйонів птахів, і наукове кільцювання є важливим інструментом у сучасних дослідженнях

їх міграцій. Спійманих птахів кільцюють індивідуально нумерованими металевими кільцями (найчастіше алюмінієвими) і випускають знову. Кожен з них, якщо буде знову зловлений або знайдений мертвим, може принести багато цінної інформації.

Завдяки праці наших кільцювальників дізнаємося, звідки прилітають птахи, котрі зимує в Україні, й куди відлітають наші, визначаємо шляхи їхніх мандрівок, який їх відсоток гине в дорозі, котрі з них повертаються до того самого гнізда.

Де в бузька батьківщина?

Класичним прикладом є опис шляхів міграцій і зимового поширення білого лелеки. Вже незабаром після перших кільцювань на початку минулого століття були знайдені звороти з міграцій і зимовищ білих лелек. При цьому виявилось, що птахи з різних частин ареалу обирають для зимівлі різні регіони. Лелеки з Центральної і Західної Європи переміщуються в південно-західному напрямі для зимівлі в Західній Африці, натомість, лелеки зі східніших районів європейського ареалу мігрують до східної та південної частини африканського континенту. Такі явища в Європі відомі також для чорноголової кропив'янки чи шпака.

Останнім часом вчені щораз частіше використовують у дослідженнях сучасні методи та складне технічне устаткування. У країнах, де масові перельоти птахів загрожують рухові літаків, ведуться постійні спостереження за пташиними зграями за допомогою радарів. Новий метод досліджень міграцій птахів, зокрема, таких видів, для котрих, через їх спосіб життя, майже неможливо отримати дані за допомогою класичного кільцювання, є радіотелеметрія. Ще 20 років тому в Америці, а згодом і в Європі почали проводити спостереження з використанням штучних супутників Землі.

На спині птаха закріплюють радіопередавач, котрий передає на супутник дані про місце його перебування (з точністю 0,5–1 км), ритм дихання і роботу серця, температуру тіла і середовища. Інформація передається 1–9 разів протягом доби. Таким способом можна отримати дуже детальне зображення індивідуального просторово-часового переміщення особини, чого неможливо досягнути за допомогою кільцювання.

Також можна дізнатися про перебіг мандрівки і виявити місця, де птахи затримуються найдовше, зупиняючись на відпочинок. Завдяки цьому можливо ефективніше охороняти птахів на перельотах.

Незважаючи на запровадження у ХХ столітті нових методик, які істотно доповнюють наші знання про птахів, все ще активно використовують традиційний метод – безпосереднє спостереження під час міграцій. З його допомогою можна отримати чи-

